

Водяна Л. В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

СОН ТА СНОВИДІННЯ В РОМАНАХ К. КРАХТА

Дослідження присвячено проблемі феномену сну та сновидінь у творчій спадщині швейцарського письменника-постмодерніста К. Крахта. Оніричний підхід є одним із важливих компонентів, що слугує витлумаченню Я-особи в романах «Фазерланд» та «Імперія».

У статті сон та сновидіння досліджуються на двох рівнях: горизонтальній проєкції підсвідомості та мовній формі. З'ясовано, що останній рівень дає можливість продуктивніше відчитати найглибинніші пласти психології людського існування. Таким чином, сон у романах К. Крахта розглядається, з одного боку, як своєрідний потік думок, котрі виникають на межі сну та дійсності, а з другого, як творення нового – світу, адекватного екзистенційному стану героя. Продемонстровано, що сні своєрідно «розшифровують дійсність», показують внутрішній процес зародження протесту, протистояння сьогоденню та перші паростки переродження світосприйняття.

У процесі дослідження визначено оніричну парадигму у романах «Фазерланд» та «Імперія»: дрімота (роман «Фазерланд»), сні-видіння (роман «Імперія»), сні-марення (роман «Імперія»), власне сновидіння (роман «Фазерланд», «Імперія»). Стан дрімоти безіменного персонажа з роману «Фазерланд» складає основу психологізму й пов'язана з кризою внутрішнього спустошення, з невизначеною особистісною ідентичністю, що підтримується виключно згадками зі світу дитинства та юності.

Цікавим видається зосередження уваги автора не стільки на побаченому уві сні, скільки на діях, що відбулись у ньому. К. Крахт висвітлює зародження сліпого протесту пияцтву, наркотикам на підсвідомому рівні, яке герой ще не усвідомлює, але змушує замислитись над своїми вчинками та проявити себе як людину, здатну до змін, до самоутвердження. Саме тому нудота, блювання – це бунт внутрішнього єства та протистояння.

У романі «Імперія» К. Крахт більше зосереджується на оніричному просторі своїх героїв. Так сон-марення Енгельхардта, який у майбутньому стане віщим сном, виступає символічною пересторогою, зміст якого ще не здатний відчитати герой. Отже, сні та сновидіння у романах К. Крахта слугують для відтворення складних конфліктів у душі героїв, а їх візії виступають значимим процесом життєвих історій. Їх онірична свідомість визначає своєрідне декодування дійсності, іноді підказку та навіть пророцтво.

Ключові слова: сон, сновидіння, оніричне, свідомість, існування.

Постановка проблеми. Дослідження снів упродовж всього існування людства становило один із найважливіших шляхів пізнання глибин буття людини. Особливо актуальним у напрямку витлумачення їх, як живих реальностей, стало можливим з іменами З. Фрейда, К. Юнга, Л. Морено та сучасниками (С. Жижек, Ж. Лакан). Зокрема, у літературознавстві оніричні дослідження стають щораз популярнішими та художньо виправданими.

На сьогодні феномен сну слугує одним із способів розкриття постмодерного персонажу – «я-особи» у творах швейцарського письменника Крістіана Крахта «Фазерланд» та «Імперія».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження творчого доробку К. Крахта займають невеликий часовий про-

міжок – останні десятиліття ХХ століття і до сьогодення. Серед зарубіжних рецензентів та літературознавців кінця ХХ ст., які зверталися до творчості письменника, – Й. Фьорстер, К. Бартельс, П. Стейнкірхнер, при цьому основна увага дослідників була зосереджена довкола дебютного роману «Фазерланд». Дослідники цього періоду концентрують свою увагу на формально-змістових чинниках роману, ідейній спрямованості, ролі художніх деталей у творенні образів та суспільній рецепції тексту.

Цікаві спостереження щодо творчості письменника на початку ХХІ століття, а також істотні узагальнені висновки знаходимо в монографічних дослідженнях Ш. Броннера, М. Лоренца, Й. Біргфельда та К. Д. Контера, К. Кляйншмідта, В. Кірхмасер, М. Хильшера, статтях М. Басслера, Ф. Лет-

тоу та багатьох інших критиків. Науковці глибоко прослідковують постать К. Крахта як журналіста, драматурга, письменника, наголошуючи на тематичній оригінальності та сміливості.

На зламі тисячоліть у поле зору дослідників вітчизняного літературознавства Т. Баскакової, Н. Гладіліна, С. Каніної, Г. Кучумової, П. Гуці, Б. Сторохи, А. Курохтіної потрапляє доробок К. Крахта, а особливу зацікавленість викликає роман «Фазерланд» та частково «Імперія». Оцінюючи творчість письменника, Т. Баскакова робить спробу дослідження її психоаналітичної складової та на прикладі оповідача авторка показує деградацію людини. У наукових розвідках Л. Нестера, А. Курохтіної, Т. Цветус-Сальхова, Б. Сторохи увагу сконцентровано на питаннях ролі художніх деталей у творенні образів, у дефіциті людського спілкування. Критики звертають увагу на екзистенційну проблематику людського буття, внутрішні катаклізми людської душі, її глобальну спустошеність, втрату сенсу в житті.

Постановка завдання. У статті зроблено спробу дослідити романи «Фазерланд» та «Імперіум» К. Крахта із залученням оніричного підходу, а саме визначити типологію снів та дослідити їхні функції у романах, оскільки парадигма існуючих наукових досліджень стосується інших аспектів.

Виклад основного матеріалу. Феномен сну в постмодерній прозі кінця ХХ ст. вартує вивчати як у горизонтальній проєкції підсвідомості (минуле, теперішнє, майбутнє) та сприймати як певну мовну форму. Згідно теорії герменевтики, саме мова дає можливість найбільш продуктивно відчитати найглибинніші пласти психології людського існування. Поряд з поняттям «сон» у психології існує ще таке поняття як «сновидіння». Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» розрізняє такі поняття як «сон» та «сновидіння»: сон – «фізіологічний стан спокою організму людини і тварини, що настає періодично і супроводиться повною або частковою втратою свідомості й ослаблення ряду фізіологічних процесів» [3, с. 1161], а сновидіння – «образи, що виникають під час сну; те, що сниться» [3, с. 1156].

Сновидіння, за З. Фрейдом, є наслідком несвідомої поведінки, цілеспрямованої на задоволення потаємних потреб індивідуума.

Сон постає своєрідним психоаналізом. Терапевтичний ефект такого психоаналізу впливає з виявлення правди, яку людина, як травму, прагне виштовхнути зі своєї свідомості. У «Тлумаченні сновидінь» З. Фрейд [10] відзначив, що в роботі сну мають сенс усі патологічні явища, навіть такі,

які, на перший погляд, позбавлені сенсу (помилкові дії, сновидіння, хворобливі симптоми, дотепи, забування). Такі сновидіння, згідно вчення відомого психоаналітика, дають можливість дібратися до механізмів, що їх спричинили, а також до їх значення. Витіснене неусвідомлене страждання у снотворенні отримує другий «метафоричний» лист. Така внутрішня робота уяви об'єктивізує водночас, по-перше, пережитий досвід, по-друге, психічний стан, і, по-третє, його метафоричне – вираження.

Сон можна також розглядати як метафору дзеркала. «У так званій стадії дзеркала, за Лаканом, формується наше еґо в такий спосіб, що ми ідентифікуємо себе з образом, який батьки вкажуть нам у дзеркалі, як наш власний. Цей образ стає водночас і ідеалом..., і панциром, який блокує вільну експресію потягів – відтак він будить характерну для уявності амбівалентність почуттів. У нарцисичному змішуванні образ із дзеркала є першим об'єктом, якого ми прагнемо (перший інший), так і першою ідентифікацією, у певному сенсі – нами самими. Відтак своєрідними уявними феноменами є близнюцтво, двійництво, пристрасне кохання, ірраціонально змішане з не менш пристрасною агресією.... Уявне і Символічне витворюють разом усю дійсність, в якій ми щоденно живемо» [6, с. 307]. Таким чином відбувається символічна ідентифікація героя і предмета.

У сучасних філософсько-психологічних працях, присвячених питанню сну, світ сновидінь висвітлюють як світ несвідомого. Сновидіння розуміються як завершений стан душі та тіла, який містить у собі розгадку самопізнання й таємниці буття. Таким чином, з погляду психології «сновидіння» вужче від поняття «сон» й перше є одним із наслідків другого.

Цікавим, у площині зазначеної проблематики, стало літературознавче дослідження Б. Стрільчика «Оніричний дискурс сучасної української прози (на матеріалі романів Степана Процюка, Володимира Єшкілева та Андрія Жураківського)» [8]. У ньому автор подає власне бачення понять «сон» та «сновидіння» у часі постмодерної прози ХХ ст. Б. Стрільчак зазначає, що сон та сновидіння «використовуються як ігровий літературний прийом, іде інтенсивна «гра в сні» та «гра зі снами», самі тексти часом будуються за законами сновидіння. Сні слугують для мотивування вчинків персонажів, беруть участь у створенні ірреального плану оповідання... ставляться на один рівень... сон і текст. У прозі постмодернізму сні стають «текстуальнішими», пародійно-цитатними, наповненими

ремінісценціями з попередньої культури. Проте, цитатно-пародійний характер постмодерних снів не скасовує їх зв'язку з екзистенційними мотивами (провини, самотності, божевілля і т.д.). Область сновидіння – «простір проміжку», схильний до впливу протилежних сил, відносини між різними категоріями в ній взаємоперетворюються» [8, с. 40]. Отже, дослідник зауважує, що в художній літературі сон залишається важливим для вивчення екзистенційної проблематики літературних текстів.

У свою чергу Н. Фенько подає такі види станів сну в художньому зображенні:

а) марення героїв, які являються підсвідомим виявом бажань, що є нездійсненими в реальному житті. Картини марень найчастіше не несуть у собі відкриті негативні екзистенціали;

б) видіння – провісник сну. Для створення цього стану авторові потрібне особливе відчуття зв'язностей дійсного та уявного, важливо зображене показати так, щоб у читача не виникла думка про його фальшивість;

в) власне сновидіння, що є одним з найпоширеніших станів сну в творах й характерне за умови максимального звільнення людини від контролю свідомості;

г) сонна фантазія. Сонна фантазія – це стан уяви, що виникає на грані між неспанням і сном;

д) сон наяву [9, с. 13].

Беззаперечно, що у сучасній літературі значення оніричних деталей розкривається по-новому: «Із застосуванням методу «потік свідомості» передавати марення (як складник сновидного текстового масиву) стало значно простіше. Форма викладу дозволяє письменникові передавати внутрішній потік почуттів, думок і образів персонажа навіть без належного традиційного синтаксичного оформлення. Оніричне як компонент певної текстової стилістики і редуцент психологічної характеристики» [8, с. 74].

Стосовно творчості К. Крахта сон можна розглядати, з одного боку, як своєрідний потік думок, котрі виникають на межі сну та дійсності, а з другого, як творення нового – світу, адекватного екзистенційному стану героя. У творах письменника сні мають особливість своєрідно «розшифровувати дійсність», показують внутрішній процес зародження протесту, протистояння сьогоденню та перші паростки переродження світосприйняття. Сон постає перед героями (з їх снів, видінь чи марень) як істинна містерія життя.

Фрагменти сновидінь у прозі К. Крахта сприяють розкриттю потаємного, прихованого в душі героїв, того, чого вони ще не до кінця усвідом-

люють, проте, відчувають певну провіденціальну тривогу. Іноді їх сні передбачають події і тим самим ніби пов'язані з містичними сторонами самопізнання. Такі фрагменти композиційно ніби влітають в оповідь і стають своєрідним авторським коментарем до зримої історії персонажа, символічно проєктуючи подальшу оповідь і тим самим символічно подвоюючи її.

Твори К. Крахта є тим досить яскравим матеріалом, на прикладі якого можна прослідкувати виняткове значення сну та сновидінь, котрі вимагають дешифрації. І саме їх розшифрування та декодування тісно пов'язані з внутрішніми тривогами, страхами, передчуттями.

Аналізуючи романістику письменника, цікавим видається стан Я-особи, в якій вона перебуває під час відпочинку – дрімота. Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» трактує це поняття як «перебування в напівсонному стані, неміцно спати» [3, с. 249]. Переважно головні персонажі, перед очима яких випливають згадки про минуле і, що найцікавіше, коли це минуле має негативний прояв, з'являється у стані дрімоти і передається фрагментарно. Я-особа часто навіть не розуміє стан, у якому вона бачить цю візію: ніби марить наяву і ніби спить і бачить сон.

У романах К. Крахта представлена така онірична парадигма:

- дрімота (роман «Фазерланд»),
- сні-видіння (роман «Імперія»),
- сні-марення (роман «Імперія»),
- власне сновидіння (роман «Фазерланд», «Імперія»).

Розглядаючи специфіку художніх снів, дослідниця О. Шупта-В'язовська як одну з особливостей художнього сну розглядає таку, що «він є істотно ближчим до марення, мрійно-фантазійного стану, видіння, загалом до екстатичного стану, з яким у художній дійсності його буває важко розрізнити. Як правило, можливість такого розрізнення залежить виключно від автора, від його прямої вказівки, що дія відбувається у сні» [11, с. 163].

Такі сні для творчої палітри К. Крахта, особливо у романі «Фазерланд» досить характерні. Так дрімота складає основу психологізму безіменного оповідача й пов'язана з кризою внутрішнього спустошення, з невизначеною особистісною ідентичністю, що підтримується виключно згадками зі світу дитинства та юності: «Ich mal gelesen, daß sich irgendwelche Kassel immer beschwert haben, wenn der Zug Eisenbahnbrücke fuhr, also, dazu muß ich en, daß die Menschen, die sich beschwert haben... Das habe ich jedenfalls auch mal gelesen, und ich

denke daran, was wohl besser ist, Scheiße oder Körpennmatsch, und wo ich wohl lieber wohnen würde, wenn ich wählen müßte, in Kassel oder in Luxemburg. Ich muß wohl eingeschlafen sein» [2, с. 19].

Прямий приклад оніричного прочитуємо в іншому епізоді роману «Фазерланд»: «Mitten in der Nacht wache ich auf, und es riecht so komisch im Zimmer, und ich schlage die Augen auf und fühle im Dunkeln so um mich herum, und alles ist naß, und ich denke: Um Gottes willen. Feuchten Traum gehabt. Bitte, bitte, bitte nicht jetzt und nicht hier. Ich mache also das Licht am Nachttisch an, Knips macht das, und ich gucke an mir herunter und sehe, daß ich ins Bett gekotzt habe, aber das ist nicht alles, nein, ich habe auch noch ins Bett geschissen» [2, с. 248]. Проте автор зосереджує свою увагу не стільки на побаченому уві сні, скільки на діях, що відбулись у ньому. Проводячи безіменного персонажа через такий сон, К. Крахт показує зародження сліпого протесту пияцтву, наркотикам на підсвідомому рівні, яке герой ще не усвідомлює, але змушує замислитись над своїми вчинками та проявити себе як людину, здатну до змін, до самоутвердження. Саме тому нудота, блювання – це бунт внутрішнього ества та протистояння. Але це не фізіологічна реакція від процесу пиття, а вияв екзистенційної нудоти – від несприйняття буття.

Французька дослідниця Ю. Крістева у монографічному дослідженні «Сила жаху (есе про відразу)» вказує, що «У відразі є щось від нестримного і похмурого бунту людини від того, що лякає її, проти того, що загрожує їй зсередини та ззовні» [5, с. 45]. Авторка вважає, що огидне обов'язково має об'єкт і ним, на її думку є «одна з основних властивостей – протистояти Я» [5, с. 46]. Німецький дослідник М. Хильшер зазначає: «Постійне блювання – не що інше, ніж саботаж» [1, с. 45].

У романі «Імперія» К. Крахт більше зосереджується на оніричному просторі своїх героїв. Так сон-марення Енгельхардта, який у майбутньому стане віщим сном, виступає символічною пересторогою, зміст якого ще не здатний відчитати герой. І не випадково перший етап сну був для героя тривожним: «В цю ніч він спав неспокійно...І поки Енгельхардт крутився на вологих простиралах, у страшні секунди напівзабуття він розрізняв над собою контури Британських островів» [4, с. 6].

Другий етап сну відтворює обряд поховання вікінгів, який відбувається біля храму, освітленого факелами: «...провалився у глибокий сон...йому приснився храм під тьмяним вечірнім сонцем... храм, освітлений востромленими в пісок факелами вікінгів. Там когось хоронили» [4, с. 6].

Образ храму не випадково з'являється у візії героя – це символ Божого дому на землі; космічного центру, що поєднує «виступав моделлю світотворення, включаючи в себе весь простір всесвіту – небо, землю, рай і пекло [7, с. 49]; шлях, котрий веде до духовного просвітлення. Так і найзаповітніша мрія нашого героя полягає в тому, щоб врятувати людство, яке потонуло у мерзотності та ворожості. Проте його наміри вже першочергово були утопією. І побачений похорон цьому є чи не найкращим свідченням. До того ж, підсвідомо Енгельхардт відчув це тривожне збентеження, котре неможливо було пояснити розумом: «Наступного дня, рано вранці, пароплав ...заходив у бухту Бланш, а Енгельхардт у той час стояв біля релінгу, трохи розгублений, оскільки досі нутром відчував побачений уночі дивовижний і тривожний сон, зміст якого, щоправда, у міру наближення до берега ставав дедалі розпливчастішим. Молодий чоловік хоч і здогадувався, що обидва плавучі засоби – сучасний пароплав і язичницький похоронний пліт – за змістом тісно один з одним пов'язані, але цього ранку був не в тому настрої, щоб на підставі сну робити якісь висновки щодо власного відбуття з батьківщини. здійсненого нехай і без поспіху, проте під вульгарною егідою пруської поліцейської влади. Нічого, думав він, помирати він поки що не збирається – особливо тут, на цих зелених берегах» [4, с. 6].

Таким чином, марення Енгельхардта і його сон слід розглядати як єдиний процес, пов'язаний глибинами підсвідомої невизначеності. Такий сон можна, за З. Фрейдом, розглядати як етап конденсації – смислового згущення подій, що згодом наберуть символічного значення.

Висновки і пропозиції. З'ясовано, що сні та сновидіння у романах К. Крахта слугують для відтворення складних конфліктів у душі героїв. Автор показує, що їх візії виступають значимим процесом їх життєвих історій. Їх онірична свідомість визначає своєрідне декодування дійсності, іноді підказку та навіть передбачення.

Сон виступає певною мовною формою, яка допомагає найпродуктивніше винести глибинні пласти психології людського існування на зовні. Фрагменти сновидінь сприяють розкриттю потаємного, прихованого в їх душі, того, чого вони ще не до кінця усвідомлюють, проте відчувають певну тривогу. Феномен сну у романістиці К. Крахта заслуговує на подальший ґрунтовний аналіз, оскільки розкриття потаємного дозволяє прочитати та зрозуміти стан героя.

Список літератури:

1. Hielscher M. Christian Kracht, Der Doktor, das Gift und Hector Barantes // Wenn der Kater kommt. Neues Erzählen – 38 deutschsprachige Autorinnen und Autoren, Kiepenheuer & Witsch, Köln, 2002. S. 44–50
2. Kracht Christian Faserland. München: Goldmann, 2005. 49 S.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за заг. ред. В. Бусел. Київ : Ірпінь «Перун», 2002. 1440 с.
4. Крахт К. Імперія URL: <https://bookshake.net/r/imperiya-kristian-kracht?page=6> (дата звернення: 31.05.2023).
5. Крістева Ю. Сили жаху. Есей про відразу // Незалежний культурологічний часопис «І». 2005. № 37. С. 38–53.
6. Потканський Я. Психологічний аналіз у літературознавчих дослідженнях // Література. Теорія. Методологія / упоряд. та наук. ред. Д. Уліцька, пер. з польськ. С. Яковенка. Київ, Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2002. С. 292–311.
7. Словник символів культури України / за ред. В. Коцура, О. Потапенка, М. Дмитренко. Київ: Міленіум, 2002. 260 с.
8. Стрільчак Б. Оніричний дискурс сучасної української прози (на матеріалі романів Степана Процюка, Володимира Єшкілева та Андрія Жураківського) : дис. ... канд. філол. наук : 10.0.01. ІваноФранківськ, 2019. 196 с.
9. Фенько Н. Естетичні функції картин сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини XIX–XX століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Кіровоград, 1996. 163 с.
10. Фрейд З. Тлумачення сновидінь / пер. з нім. Я. Коган. Київ : Здоров'я, 1991. 384 с.
11. Шупта-В'язовська О. Художнє сновидіння як тип художнього мислення // Онірична парадигма світової літератури. Сучасні літературознавчі студії. К. Видавничий центр КНЛУ, 2004. № 1. С. 161–166.

Vodyana L. V. SLEEP AND DREAMS IN THE NOVELS BY K. KRACHT

The study is devoted to the problem of the phenomenon of sleep and dreams in the creative heritage of the Swiss postmodern writer K. Kracht. The oneiric approach is one of the important components that serves to interpret the self in the novels "Fatherland" and "Empire".

The article examines sleep and dreaming on two levels: the horizontal projection of the subconscious and the linguistic form. It was found that the last level makes it possible to more productively read the deepest layers of the psychology of human existence. Thus, the dream in K. Kracht's novels is considered, on the one hand, as a kind of flow of thoughts that arise on the border between dream and reality, and on the other hand, as the creation of a new world, adequate to the existential state of the hero.

It has been demonstrated that dreams in a way "decipher reality", show the internal process of the emergence of protest, opposition to the present and the first sprouts of the rebirth of worldview.

In the process of research, the oneiric paradigm in the novels "Fatherland" and "Empire" was determined: dozing (the novel "Fatherland"), dreams-visions (the novel "Empire"), dreams-delusions (the novel "Empire"), the dream itself (the novel "Fatherland", "Empire"). The state of slumber of the nameless character from the novel "Fatherland" forms the basis of psychologism and is associated with a crisis of inner devastation, with an uncertain personal identity, which is supported exclusively by memories from the world of childhood and youth.

It seems interesting that the author focuses not so much on what he saw in a dream, but on the actions that took place in it. K. Kracht illuminates the emergence of a blind protest against drunkenness and drugs on a subconscious level, which the hero is not yet aware of, but forces him to reflect on his actions and show himself as a person capable of change and self-affirmation. That is why nausea, vomiting is a rebellion of the inner being and opposition.

In the novel "Empire" K. Kracht focuses more on the oneiric space of his characters. Thus, Engelhardt's dream-delusion, which in the future will become a prophetic dream, acts as a symbolic warning, the meaning of which the hero is not yet able to read. So, dreams and visions in K. Kracht's novels serve to reproduce complex conflicts in the souls of the heroes, and their visions act as a significant process of life stories. Their oneiric consciousness determines a kind of decoding of reality, sometimes a hint and even a prophecy.

Key words: dream, dream, oneiric, consciousness, existence.